

De danske ungdomsforeninger og kampen mellem land og by

Gunnar L.H. Svendsen

Fortid og Nutid, september 2002, s. 188-203

De historiske kilder vidner om den meget store betydning, ungdomsforeningerne har haft i de danske landdistrikter i første halvdel af det 20. århundrede. Alligevel har ungdomsforeningerne været et forsømt felt i forskningen. Ud fra et såvel internationalt som nationalt perspektiv vil denne artikel søge at råde en lille smule bod herpå.

Gunnar Lind Haase Svendsen, f. 1965, cand.mag. i antropologi og russisk. Eks. lektor ved etnografi, Århus Universitet. 1999-2002 ansat som ph.d.-stipendiat ved Institut for grænseregionsforskning, Aabenraa. Ph.d.-projektets titel er »*Livsvilkår og boligbyggeri i de danske landdistrikter 1950-2000*«, og det indgår i programmet »Mennesker i det agrare landskab« under Forskningsrådenes tværfaglige forskningsinitiativ Det agrare landskab i Danmark 1998-2001. Har tidligere skrevet artiklen »Historien anskuet som et kapitelmarked«, bragt i *Fortid og Nutid* bd. 1, 2001, s. 23-51.

Der kan ikke herske tvivl om, at De danske Ungdomsforeninger (D.d.U.) har haft en særdeles stor betydning for det kulturelle liv i de danske landdistrikter fra omkring 1900 til 1950.¹ På trods af dette har ungdomsforeningerne været et decideret forsømt område indenfor forskningen.²

Jeg vil i denne artikel forsøge at råde en smule bod herpå. Det vil jeg gøre ved at anskue D.d.U. i perioden 1900-1950 *udefra* såvel som *indefra*.

Gennem *udefra*-perspektivet vil jeg sætte D.d.U. ind i en større historisk sammenhæng, hvor de kan ses som et produkt af stærke nationale og internationale strømninger. Dette vil jeg gøre med brug af en række nyere, sociologiske begreber. Gennem *indefra*-perspektivet vil jeg se på den særegne udvikling mod organisatorisk decentralisering indenfor D.d.U. gennem perioden – en udvikling, der iøvrigt adskiller sig markant fra udviklingen indenfor det økonomisk orienterede foreningliv i landdistrikterne. Dette vil jeg gøre ved at gennemgå en række ar-

tikler fra *Højskolebladet*. Endelig vil jeg vise, hvorledes ungdomsforeningerne i stigende grad blev en katalysator for kampen mellem land og by.

Flugten fra hjemmet og den nye filantropiske bølge

Når undtages de mere interne diskussioner om højskolens og grundtvigianismens rolle i samfundet, vidner artiklerne i *Højskolebladet* 1900-1950 om i hvert fald tre hoveddebatter indenfor det kulturelle område.

Den første debat, der især dominerede frem til omkring 1930, udformede sig som en strid mellem civilsamfund og stat i form af en ophedet diskussion om især to spørgsmål: skulle man have frikirker fremfor en statskirke? Og var friskoler at foretrække fremfor statskoler? Specifikt hvad angår landdistrikterne, blev en udløber af denne diskussion igennem 1930'erne en heftig og meget følelsesmæssig debat omkring den lov om centralskoler på lan-

det, der blev endelig vedtaget i 1938. Herudover diskuterede man iøvrigt statens rolle i forbindelse med indførelse af de georgeistiske principper ved udstykning af husmandsbrug. Udover principielle diskussioner om begreber som frihed og folkestyre tog en anden debat gennem 1940'erne og op til 1950 udgangspunkt i modsætningen mellem land og by. Endelig finder vi en gennem hele perioden utrættelig debat om det, der bredt blev kaldt for ungdomssagen.

Den sidste debat knyttede sig allerede tidligt til en diskussion om, om det var hjemmet eller det omgivende samfund, der var af størst betydning for den unges udvikling – et stridspunkt, der refererede til friskole-statskole spørgsmålet.³ Især fra og med 1890'erne og op til tiden omkring Første Verdenskrig syntes den holdning at vinde udbredelse, at de unge i stigende grad blev overladt alt for meget til sig selv og hermed let blev ofre for åndelige forvildelser. Det var korporationernes stigende dominans og den følgende »flugt fra hjemmet«, der var årsag til dette. Med andre ord forlod en stadig større del af befolkningen deres fødehjem for at arbejde i byerne eller – hvad angår landbougdommen – som medhjælpere på gårde, der lå fjernt fra deres hjemegn. Figur 1, der viser antal flytninger indenfor landets grænser fra århundredeskiftet til i dag, kan ses som en indikator for denne opløsning af stedslig forankring (på engelsk: local disembeddedness), der har rødder tilbage til »Foreningstidens« begyndelse i det 19. århundredes første årtier.⁴

Det er dog i perioden fra 1900 og frem til omkring 1930, at den tiltagende opløsning af en stedlig forankring for alvor synes at kulminere i takt med forbedringen af samfærdselsmidlerne. Den markant øgede mobilitet i samfundet skyldtes her ikke mindst de yngre generationers opbrud fra hjemmet og – ofte også – fra hjemegnen.

Ungdomsbevægelsen eller ungdomssagen, der ligesom andelsbevægelsen hovedsageligt vandt udbredelse i landdistrikterne, skal opfattes som civilsamfundets forsøg på at afhjælpe den rodløshed og ensomhed blandt de unge, som flugten fra hjemmet havde forårsaget. Hermed opstod en ny bølge af frivilligt, organisatorisk arbejde af filantropisk natur, der på mange måder kan sammenlignes med »bondevennernes« bestræbelser på at lette landbobefolkningens kår i første halvdel af det 19. århundrede.

Opløsningen af social kapital i hjemmene

Den amerikanske sociolog, James S. Coleman, har skildret, hvorledes flugten fra hjemmet og den tiltagende, korporative organisation rent historisk kan spores tilbage til industrialiseringen og den proces, der bredt kan betegnes som den demografiske transition i den vestlige verden. Den før-industrielle periode var således karakteristisk ved, at forældrene brugte deres børn som arbejdskraft, at børnene til gengæld skulle tage sig af deres aldrende forældre, samt at familien generelt blev betragtet som den vigtigste enhed, hvis historiske kontinuitet man søgte at bevare fra generation til generation.⁵ En hindring for økonomisk vækst var imidlertid familiens nærmest kvælende »greb« og »landsbyens bånd og forpligtigelser«.⁶ På den måde blev det post-industrielle, korporativt organiserede samfund ikke blot præget af mindre stedslig forankring med en identitetskrise for det enkelte menneske til følge men også i mere positiv retning af: »a reversal of the flow of wealth from a young-to-old flow (characteristic of village and traditional societies) before the [demographic] transition, to an old-to-young (primarily from parents to children)

Figur 1: Samlede indenlandske flytninger 1910-99, i % af befolkningen.

Kilde: Folketællingen 1940, statistiske årbøger. Note vedr. kilder og databrud: Tallene indenfor perioden 1910-1918 er fundet i folketællingen 1. februar 1921, Tabel XXXIII, s. 60 i tekstafdelingen. De opregner for de enkelte år summen af antal »tilflytninger til hovedstaden fra provinsbyerne/landdistrikterne; til provinsbyerne fra hovedstaden/landdistrikterne; til landdistrikterne fra hovedstaden/provinsbyerne« samt antal »omflytninger mellem provinsbyerne indbyrdes og mellem landdistrikterne indbyrdes«. Herfra er der et DATABRUD til tallene fra 1925-1969. Tallene indenfor perioden 1925-1969 er fundet i statistiske årbøger under »Ændringer i folkeregistre« under kategorien »Tilflyttede til hovedstaden/provinsbyerne/landdistrikterne med flyttebevis«, samlede antal. Tallet for 1929 forekommer usandsynligt højt og er derfor ikke medtaget. Herfra er der tale om et DATABRUD frem til tallene fra 1971-1999, der er fundet i statistiske efterretninger (befolkning og valg: flytninger og vandringer) under kategorien »Flytninger mellem kommuner«. I den ovenfor viste tidsserie er flytninger indenfor landsogne (1925-1969) samt indenfor kommuner (1971-1999) ikke inkluderet.

flow characteristic of modern societies, after the transition».⁷

I sine undersøgelser af social kapital i det industrialiserede, moderne samfund har Coleman i et synkront, sociologisk perspektiv understreget betydningen af tillid på et helt overordnet plan. Således er netværkssamarbejdet – dvs. den sociale kapital – hos en gruppe mennesker, hvor graden af tillid er høj, langt mere effektivt end hos en tilsvarende gruppe mennesker, hvor graden af tillid er lav. Eller, som den amerikanske politolog Robert Put-

nam har udtrykt det, jo mere af en sådan tillidsbaseret social kapital, der findes i et samfund, jo mere »smøres« dette samfund: »Trust lubricates society».⁸

Går vi ned på mikro-planet er hypigheden af social kontakt mellem forældre og børn naturligvis af yderste vigtighed, for – som Coleman konstaterer – foregår der ingen kommunikation i familien, kan der naturligvis heller ikke overføres viden, menneskelige værdier o.lign. fra forældre til børn. Et konkret nutidsproblem er således, at

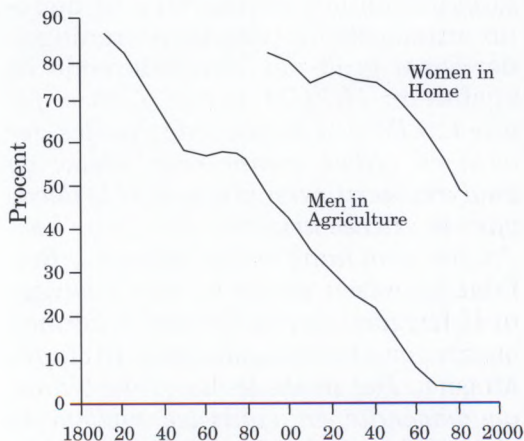
mange forældre simpelthen ikke har tid til at overføre en iøvrigt stor, human kapital til deres børn – en underinvestering, der iøvrigt kan anskues som et negativt udslag af den demografiske transition, idet forældrene hverken økonomisk eller kulturelt (i form af slægtstraditioner) har en motivation for at bruge deres tid på andre end sig selv.⁹ Dette er katastrofalt, eftersom forudsætningen for at human kapital overhovedet kan overføres – social kapital – jo netop udspringer af en investering af (livs)tid. Ifølge Colemans egne feltarbejdsundersøgelser forekommer endelig netværkenes lukkethed, *closure*, at være af vital betydning for dannelsen af en positiv og hermed samfundsgavnlig social kapital. *Closure*, defineret som det forhold, at forældrene kender og hyppigt omgås deres børns venner samt disse venners forældre, sikrer nemlig en effektiv social kontrol i form af en bred konsensus om normer og sanktioner indenfor de enkelte netværk.¹⁰

Ungdomsforeningerne som en erstatning for familien

I Danmark sætter flugten fra hjemmet – som indbefatter flugten fra land til by – for alvor ind omkring år 1900. Dette er iøvrigt også tilfældet med lande som Canada og Tyskland, hvilket en indikator eller proxi som størrelsen af arbejdsstyrken i landbruget vidner om (se figur 2 og 3). Skredet fra et præ-industrielt, familiebaseret samfund til et moderne, korporativt organiseret samfund røber sig i såvel ungdomsdyrkelse som ungdomskrise.

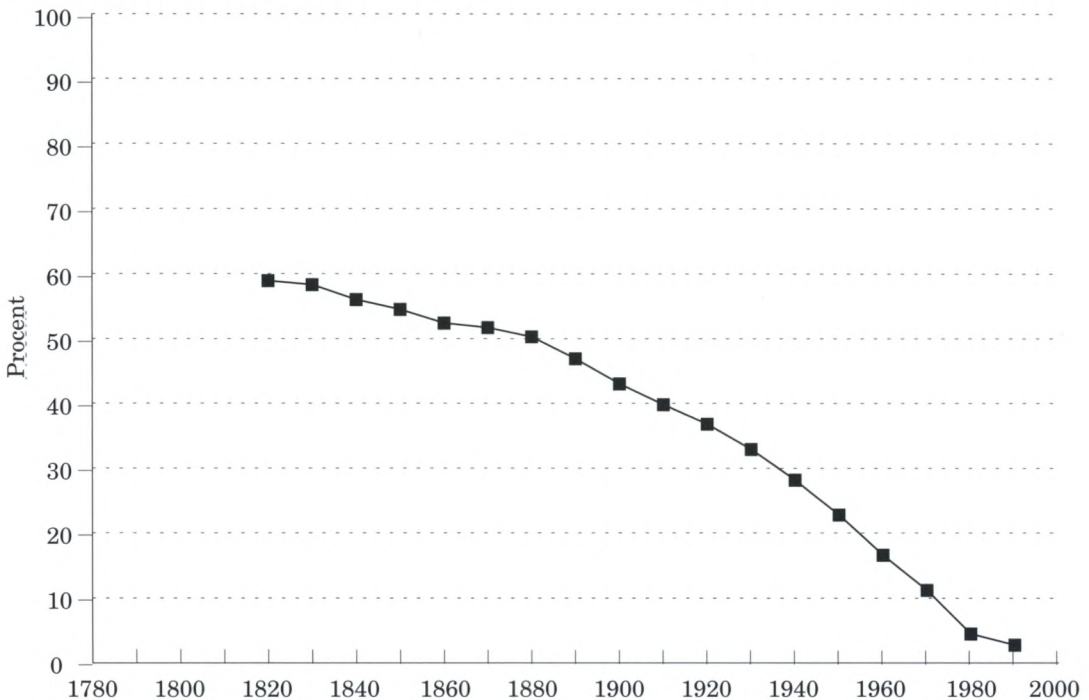
Herhjemme kunne de eksistentielle problemer i første omgang spores hos ungdommen i de ekspanderende byer, ikke mindst i hovedstaden. Det var da også for de »fordærvede københavnere«, man i 1899 stiftede Kirkelig Ungdomsforening (K.U.), hvis formål var

at »udbrede Oplysning i grundtvigsk Aand«. Der var tale om et forebyggende arbejde i form af ugentlige aftenmøder med oplæsning, sang og foredrag for herigennem at yde de unge »hjælp til selvhjælp«. ¹¹ På samme tidspunkt etablerede et lignende foreningsmiljø sig, nemlig den såkaldte københavnske ungdomsbevægelse, der var en i begyndelsen stærkt grundtvigiansk orienteret ungdomsafdeling af den danske gren af den internationale YMCA-bevægelse, KFUM – en organisation, der ligesom KFUK efterhånden blev uløseligt knyttet til Indre Mission, ikke mindst i landdistrikterne. ¹² Disse to tidlige, præste-dominerede ungdomsorganisationer blev dog ikke udelukkende oprettet på en dyster baggrund med det formål at lede storbyens unge væk fra fortabelsens vej – de var samtidigt også et udtryk for en »dyrkelse af ungdommen og dens muligheder« ud fra den nationalromantiske idé om den stærke personlighed. Som en fortsættelse af den religiøse konflikt i det 19. århundredes sidste halvdel var der hermed tale om et in-

Figur 2: Arbejdsstyrke ansat i landbruget i % af arbejdsstyrken, 5 europæiske lande i det 19. og 20. århundrede.

Kilde: gengivet efter James S. Coleman: *The Rational Reconstruction of Society*. *American Sociological Review*, 58, 1993, s. 1-15, s. 3.

Figur 3: Arbejdskraft ansat i landbruget i % af arbejdsstyrken, Danmark, 1820-1990.

Kilde: Svend Aage Hansen: *Økonomisk vækst i Danmark*, bd. II: 1914-1970, 1974, s. 201-204, landbrugsstatistikker.

kluderende og elitært, grundtvigiansk foreningsmiljø i modsætning til de indremissionske ungdomsforeninger, der i høj grad var ekskluderende og egalitære: »KFUM var (...) åben for alle (...) På den anden side fandtes der også en elitær menneskeopfattelse og en dyrkelse af personligheden. Lederne var »de stærke kristne«. Jesus var høvdingen, som hans mænd følger (...) Retfærdiggørelsen sattes til dels i skygge af Helliggørelsen, og det skabte dermed også et modsætningsforhold til Indre Mission. Her ønskede man ikke blandt de omvendte en splittelse mellem to slags kristne; de almindelige, og dem med et større mål af åndsfulde«. ¹³

Ligesom ungdomsforeningerne i byerne havde ungdomsforeningerne i landdistrikterne primært til mål at forebygge »Faren for Udskejelser« ved at

udfylde en ofte rodløs landboudoms fritid med meningsfyldte og gerne også åndsudviklende beskæftigelser.¹⁴ Hermed blev formålet dybest set at lade et frit og sundt ungdomsfællesskab erstatte det familienetværk, den unge havde mistet – enten fordi, han eller hun rent geografisk var blevet adskilt fra sine slægtninge, eller fordi vedkommende var blevet forsømt af eller fremmedgjort overfor familien. I 1914 gav Bendix Madsen meget rammende udtryk for denne store bekymring for ungdommen, der prægede hele samtiden: »De unge Mennesker har ved deres Konfirmation lukket barndomshjemmets Dør efter sig; den står vel altid åben for dem, men det er måske sjældent, de kan få Lejlighed til at komme der. Ude blandt femmede må de tjene deres Brød; det fremmede Hjems Dør

er måske utilgængelig for dem; når så Ungdomslivet i dem begynder at fryse, ja så må de i Fritiden ud, hvor de i alt Fald kan glemme, hvad de savner. Det er da et tilfældigt Selskab, ofte en dårlig Erstatning for et godt Hjem, der bliver deres Tilflugt (...) Således kan Livet komme til at frembyde et meget trist og mørkt Billede af en Ungdom, der er kommen på Afveje, navnlig fordi den i den endnu ubefæstede Alder har savnet et Hjem, hvor den kunde være skærmet og ledet af gode Mennesker. Derfor arbejdes der stærkt i vore Dage for at skaffe de unge den bedst mulige Anvendelse af Fritiden til Erstatning for det Hjem de må savne, indtil de en Gang selv stifter Hjem«. ¹⁵

Ungdomsforeningerne på landet blev ligesom skytteforeningerne og de politiske foreninger – hvoraf navnet iøvrigt hidrører – dannet i forbindelse med 1880'ernes politiske røre. De første blev stiftet på Fyn af tidligere højskoleelever og blev da også bredt opfattet som »en slags Højskoler i det smaa«. ¹⁶ Begyndelsen blev dog gjort på Tåsinge i 1887, hvor formålet karakteristisk nok havde været »at samle de unge til Værn om det danske Folks grundlovmæssige Frihed og at dygtiggøre dem til at opfylde deres Borgerpligter«. ¹⁷ Samme år stiftedes på Fyn Nr. Aaby Ungdomsforening. Lederen her var manden, der skulle blive en af hovedkræfterne bag bevægelsen, friskolelærer Olaf Nielsen. Ifølge denne havde meningen med en sådan forening været »at søge at bringe de unge i Forbindelse med noget af det, der paa Højskolen havde bragt Lys og Glæde i Sind og Tanke og derved øget ens Livsmod«. ¹⁸ To år efter stiftedes Øster Skerninge Ungdomsforening, og flere andre fulgte efter, således at der i 1894 var basis for oprettelsen af den første samvirkeforening, De sammensluttede fynske Ungdomsforeninger, der fik Olaf Nielsen som formand. Formålet med dette samarbejde var »gensidig

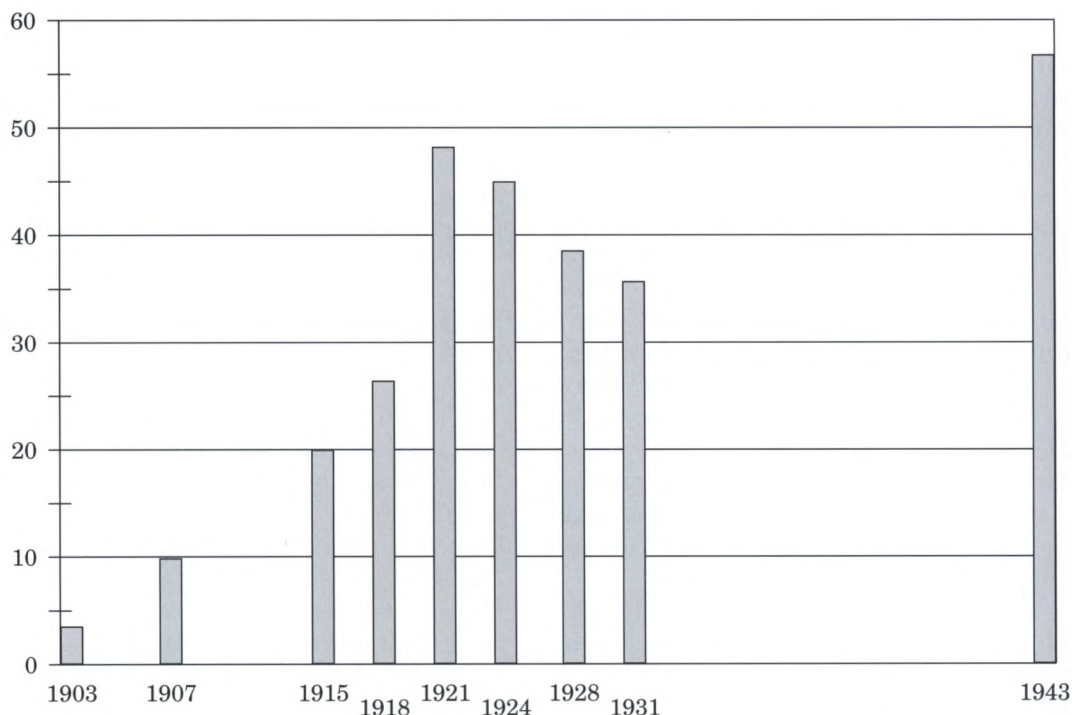
at støtte Ungdomsforeningerne i det hjemlige Arbejde ved at formaa Mænd til at holde Foredrag eller Oplæsning for en billig ensartet Betaling ud over Rejseudgifterne«. Herudover forpligtigede man sig til årligt at afholde et fællesmøde samt et sommermøde. ¹⁹

Parallelt hermed og uden forbindelse med bevægelsen på Fyn dannedes der på Koldingegnen en ungdomsforening anført af pastor Mads Ring fra Vonsild syd for Kolding. Her var formålet i 1899: »Foreningen samles i Forsamlingshuset til Foredrag, Oplæsning, Sang m.m. og søger derigennem at fremme Sammenhold og Fællesskabsfølelse mellem de unge, der sluter sig til Højskoletanken«. ²⁰ Ved dannelsen af De sydøstjyske Ungdomsforeninger året efter blev sætningen »der slutter sig til Højskolen« dog skiftet ud med det mere religiøst orienterede: »der paa god kristelig Grund vil arbejde for god, sund, folkelig og kristelig Oplysning«. ²¹

Den 5. januar 1903 fusionerede de to provinsielle foreninger i det, der i de følgende år skulle blive til en succesfuld, landsdækkende sammenslutning, De danske Ungdomsforeninger (D.d.U.) (Se figur 4). Hermed fuldendtes – i hvert fald på et rent formelt-organisatorisk plan – den korporative organisering i landdistrikterne indenfor det kulturelle liv omkring et helt tiår før, det samme skete indenfor det økonomiske samarbejde. ²² På trods af dette udviklede det kulturelle foreningsliv på landet sig ikke i nær så centralistisk retning, som det blev tilfældet med organisationer som FDB, Andelsudvalget, Andelsbanken og, lidt senere, Landbrugsrådet, hvilket vil fremgå af det følgende.

Slaget om § 2

Årsagen til, at det kulturelle samarbejde rent indholdsmæssigt formede sig anderledes end det økonomiske,

Figur 4: D.d.U. Medlemstal 1903-1943, i tusinder.

Kilde: Jens Marinus Jensen: *De danske Ungdomsforeninger*, J. Bukdahl og J. M. Jensen (red.): *Fri Ungdom. Dansk folkeligt Ungdomsarbejde*, 1944, s. 80-122, s. 84-85.

skal findes i de principielle diskussioner om en sådan samvirkeforenings formål. Disse udspandt sig primært i Højskolebladet samt i D.d.U.'s eget blad *Dansk Ungdom* i årene fra stiftelsen i 1903 til omkring 1910. I modsætning til udviklingen indenfor andelsbevægelsens samvirker var der her lige fra begyndelsen tale om to fløje – den centraliserende og den lokaliserende – der straks indlod sig på en forholdsvis jævnbyrdig kamp. Det viste sig her at være af afgørende betydning, dels at fællesforeningen var blevet til på initiativ af to »foreningsarkitekter«, dels at den ene af disse to, fynboernes Oluf Nielsen, var sympatisk indstillet overfor en decentral foreningsstruktur og hermed kom til at danne modvægt til den anden, jydernes Mads Ring, der i de første år helst så en ledelsesstyret fremfor en medlemsstyret organisation.

I første omgang formede kampen sig som et stort slag om den vigtige § 2 i vedtægterne. Hvor vedtagelsen af formålsparagrafferne indenfor de økonomiske samvirkeforeninger ikke gav anledning til de store principielle diskussioner – omvendt ungdomsforeningerne syntes man her i højere grad at diskutere midlerne fremfor de overordnede mål – herskede der indenfor D.d.U. stor strid om to grundlæggende, interrelaterede spørgsmål, der på sigt også knyttede sig til ledelsesspørgsmålet: Skulle foreningen være en opdragende institution eller et frit samlingssted for de unge? Og skulle den udelukkende virke for den kristne danske landbougdom eller for *hele* ungdommen?

I den første formålsparagraf fra 1903 blev det jydernes betoning af det kristeligt-opdragende, der kom til at dominere over fynboernes nationalt

Forsamlingshuset i Ryslinge på Fyn. Opført 1871. (Foto: forfatteren, februar 2001).

prægede højskoleånd: »Formaalet er at fremme Sammenholdet og Fællesskabsfølelsen mellem de unge, der paa kristelig Grund vil arbejde for god, sund folkelig og kristelig Oplysning«. ²³

Disse ord var direkte taget ud af jydernes vedtægter. Til gengæld var det fynboernes formand, Oluf Nielsen, der blev valgt til formand for den nye fællesforening. Imidlertid mente flere, at Mads Ring og hans støtter stod for en uheldig ekskluderende tendens, der i formålparagraffen skinnede igennem som et fortsæt om at tage ungdommen – og her alene den kristne ungdom – »ved Haanden og hjælpe dem fremad« istedetfor at udspringe af ethvert interesseret ungt menneskes »egen Higen og Villen«. ²⁴ Valget stod altså – som det senere blev udtrykt – mellem ungdomsforsorg og ungdomsbevægelse. På et ideologisk plan støttede den sidstnævnte retning sig til det grundtvigske »Menneske først og Kristen

saa«, der også var blevet gjort til slagord i striden med de hellige. »Kan man«, blev det sagt i årsmødeberetningen i 1911, »leve et sundt Menneskeliv, er Grunden sikkert dermed ogsaa beredt for det dybere: Gudsforholdet«. ²⁵

Denne sætning vidner om, at D.d.U. efterhånden havde udviklet sig i retning af en ungdomsbevægelse, dvs. et landsdækkende netværk af lokale foreninger med åbent medlemskab, der blev oprettet, styret og drevet af medlemmerne selv – akkurat ligesom det i 1880'erne havde været tilfældet indenfor andelsmejeribevægelsen. Det endelige gennembrud kom ved generalforsamlingen i 1912, hvor man med begejstring vedtog en revideret udgave af § 2, der lød som følger: »Formaalet er paa kristelig Grund at virke for al god, sund, folkelig og kristelig Oplysning og at fremme Sammenholdet og Fællesskabsfølelsen mellem de Unge«. ²⁶ Den demokratiske tendens, der her-

med blev institutionaliseret i formålsparagraffen, afspejler meget tydeligt den mentalitetsændring, der fandt sted indenfor ledelsen i D.d.U. gennem perioden.

Det selvbestaltede formynderi overfor stedslig forankring

I de første år tydede imidlertid alt på, at pastor Mads Rings bestræbelser i retning af at gøre D.d.U. til et ekskluderende netværk med en stærk oppefra-og-ned styring ville sejre. Også her var det – som hos Severin Jørgensen og Anders Nielsen – den gradvise virkeliggørelse af visionen om den perfekte organisationsbygning, der i almenvellets navn blev det mål som legitimerede midlet, stærk ledelseskontrol og centralisme. En naturlig følge heraf var, at ikke alle kunne deltage i fællesskabet på lige fod – meget lig den organisatoriske lukkethed, som en af den 'gode sag' henrevne Severin Jørgensen efterhånden skabte ved mere eller mindre eksplicit at dele andelsfolket op i et A- og B-hold, hvor kun andelsbevægelsens uegennyttige og idealistiske ildsjæle kunne henregnes til de »ægte« andelsmænd.²⁷

Det var en idé om, at fællesforeningen skulle overtage de lokale foreningers opgave med at skaffe og aflønne foredragsholdere, der i første omgang havde skurret i ørene. Men det blev et forslag om et 4-dages højskolekursus for ungdomsforeningsledere fremsat af pastor Ring og pastor Grell-Christensen, der fik bægeret til at flyde over og hermed udløste et heftigt angreb fra »lokaliserings-fløjens« side. Typografen Erik Brandt Klixbüll fra Kolding gav i tre artikler *Højskolebladet* i 1905 udtryk for denne retnings holdninger.

I forslaget så Klixbüll for det første en generel tendens til at prioritere organisationen over foreningsarbejdet, dvs. formen over indholdet. Men, argu-

menterede han, man opnåede ikke det fælles bedste ved til stadighed at »lappe og pille ved Organisationens ydre Former« men kun ved direkte at tjene livet i de lokale foreninger – og det gjorde man iøvrigt bedst ved at lade disse bestemme selv: »Ethvert Forsøg paa gennem Centralisation at uniformere Bevægelsen er aldeles afgjort af det onde, og kan De danske Ungdomsforeninger ikke faa nogen Bund i deres Samvirken uden at komme ind paa Skraaplaner, som fører i den Retning, var det sikkert bedst for Ungdomsbevægelsen i det hele, om det sluttede Samarbejde snarest maatte ophøre (...) [Foreningssammenslutningen] skal ikke optræde som selvbestaltet Formynder«. ²⁸

Denne centralisation hidrørte ifølge Klixbüll fra en »usund Foretagsomhedens Aand i nogle af Ungdomsforeningernes Ledere«. Ja, disse var simpelthen opfyldt af en rastløs trang til »blot at få Lov at gøre noget« – hvilket han, Klixbüll, med beklagelse måtte erkende, de også i al for vid udstrækning fik lov til på et tidspunkt i Danmarkshistorien, hvor den store majoritet af passive, menige foreningsmedlemmer syntes tryk ved at overlade alle beslutninger til foreningsledelserne.²⁹ Og han fortsatte: »Det er jo da saa godt, vil man vel sige, at der er nogen, som vil gøre den personlige Indsats ved et energisk Arbejde for den gode Sag. Og det er der naturligvis noget i; men mon ikke denne Iver efter endelig at faa noget gjort i mange Tilfælde virker som en brutal Indgriben, en stadig forstyrrende Uro, der hindrer det, man har faaet Lykke til at saa, i at gro den stille Vækst, som skal til, for at det ret kan fæste Rod«. ³⁰

Med deres på én gang aggressive og sårbare tone minder Rings gensvar til forveksling om Severin Jørgensens gensvar overfor Knud Thøgersens kritik i *Andelsbladet*: De samme anklager for mangel på solidaritetsfølelse, for

I ungdomsforeningerne blev dilettantteater populært fra og med 1920'erne. Også efter 2. Verdenskrig har man spillet meget dilettant, hvorfor mange ungdomsforeninger i løbet af 1970'erne logisk nok blev omdannet til dilettantforeninger. Et eksempel er Boulund Foredrags- og Ungdomsforening i Nørre Rangstrup kommune, Sønderjylland, der siden begyndelsen af 1970'erne hovedsageligt har fungeret som en dilettantforening. Fotografiet viser den nye friluftsscene, opført af medlemmerne selv og indviet i juni 1999 (Foto: Jette Kvist, Boulund, juni 1999).

grimme beskyldninger og uberettiget mistænkeliggørelse der i offentligheden kan »give Rum for alle ondskabsfulde Gisninger« og hermed være sagen til ubodelig skade, osv.³¹

I det hele taget har Ring-Klixbüll kontroversen så mange lighedspunkter med Jørgensen-Thøgersen kontroversen, at man fristes til sige, at der her er tale om en klassisk konflikt, der hører den korporative organiserings tidsalder til. Dog – som allerede antydet – blev udfaldet af stridighederne indenfor det henholdsvis økonomiske og kulturelle samarbejde ikke det samme. I længden viste lokaliseringsfløjen indenfor D.d.U. sig stærkere end centraliserings-fløjen. Årsagen hertil skal for det første ses i, at formanden gennem perioden hed Olaf Nielsen – en person med en jævn og beskeden karakter, der havde store evner som mægler.³² For det andet nægtede lokalforeningerne ved flere tilfælde at underlægge sig fællesforeningen – ja, meldte sig endog ud, hvis de følte, at deres interesser blev gået for nær.³³ Endelig blev Mads Ring og hans meningsfæller også mildere stemt med årene, hvilket lettede samarbejdet betydeligt.³⁴

På den måde forenedes indenfor De danske Ungdomsforeninger en centralistisk, korporativ organisering med en decentral struktur, der fremmede det lokale selvstyre. Det var så at sige »andelskætterne« Knud Thøgersens og Mads Bjerres idé om selvstyrende hovedforeninger under en svag fællesforening, der realiseredes i denne – gennem det meste af det 20. århundrede – yderst betydningsfulde del af det kulturelle samarbejde i landdistrikterne. Resultatet blev en bibeholdelse af foreningsåbenhed og fri meningsudveksling, hvilket førte til endnu flere personlige modsætningsforhold, åbne konfrontationer og følgelig også til flere revideringer af vedtægternes § 2. Til gengæld undgik man på den måde den »brutale indgriben«, Klixbüll havde advaret imod – snarere lod man de lokale foreninger gro op og forme sig, som de stedslige vilkår nu tillod det. I 1944 kunne man således fastslå: »Det centrale i De danske Ungdomsforeningers arbejde er det lokale Arbejde – Arbejdet ude i Sognene. Den større Organisation er til for at tjene dette. Den har intet Maal i sig selv. Den er et brugeligt Arbejdsredskab til Hjælp for det egentlige – de enkelte Foreningers Arbejde.«³⁵

Indenfor det kulturelle foreningsliv i landdistrikterne synes selvstyre og stedslig forankring således at være blevet bevaret i perioden 1900-1950 – i hvert fald når man sammenligner med de politiske, økonomiske og faglige foreninger, hvor selvstyre og stedslig forankring indenfor samme tidsrum blev alvorligt svækket.

Korporationerne som repræsentative systemer

I forbindelse med en undersøgelse af begrebet social kapital skriver den franske sociolog Pierre Bourdieu, at arbejdet med at akkumulere og opretholde social kapital indbefatter »forbrug af tid og energi samt, direkte eller indirekte, af økonomisk kapital«. ³⁶ Imidlertid er det muligt for en gruppe (det være sig en familie, en nation eller en forening) at koncentrere summen af den sociale kapital, deres netværk udgør, hos en enkelt repræsentant for gruppen. Med andre ord får familieoverhovedet, statsoverhovedet eller foreningsformanden monopol på at agere som legitim repræsentant for gruppen. Hermed overvinder gruppen rum- og tidsdimensionen i deres kommunikation med andre grupper, hvilket er ensbetydende med, at det enkelte gruppemedlem sparer tid, kræfter og penge. Faren ved kollektivt at give en enkelt person et sådant mandat er imidlertid, at denne person svigter gruppens tillid og bruger sin magtposition til at opnå personlig vinding på gruppemedlemmernes bekostning. ³⁷

I Danmark var det først og fremmest de to hovederhverv – landbruget og industrien – der efter indførelsen af parlamentarismen på det politiske område organiserede sig korporativt, hvilket også vil sige indenfor et repræsentativt system. I perioder af Mellemkrigstiden kan man ligefrem tale om, at de tre store erhvervsgrupper perso-

nificeredes gennem landbrugernes Thomas Madsen-Mygdal, storindustriens Alexander Foss og arbejdernes Thorvald Stauning – omend dette nok er at sætte tingene lidt på spidsen, når man også tager en gruppe som f.eks. husmændene med i betragtning. På den vis syntes videreført under en sådan ny form – nemlig den korporativ-repræsentative – den udbredte tendens til høvdingedyrkelse indenfor det religiøse liv, vi fandt i det 19. århundrede, eller »høvdingetragten« som en samtidig har udtrykt det. ³⁸

Resultatet af den gennemgribende ændring i samarbejdsrelationer eller social kapital i det 20. århundredes begyndelse blev dannelsen landbo-korporationer på den ene side og by-korporationer på den anden. I en slags dobbeltrolle som henholdsvis erhvervsfolkere og -lobbyister søgte repræsentanterne for de to blokke dels selv at blive en del af statsmagten, dels at gøre deres indflydelse gældende overfor ministeriernes embedsmænd og politikerne på tinge. Det helt centrale for denne proces var, at den organisatoriske tvedeling af samfundet – dvs. resultatet af ændringen i social kapital – havde muliggjort, at den enkelte borger nu som den naturligste ting i verden kunne identificere sig som enten værende en person, der hørte til bybefolkningen og repræsenterede det »bymæssige«, eller en person, der hørte til landbobefolkningen og følgelig repræsenterede det landlige.

Fra pligt til krav: Madsen-Mygdal og Landbrugernes Sammenslutning

Omend land-by-modsætningen naturligvis også fandtes før 1900, er der meget der vidner om, at det først var efter – og givetvis også som en følge af – den korporative samfundsorganisering, at land og by i den brede befolkning kom

til at fungere som basale klassifikationskategorier på linje med nationalitet, alder og køn. Med andre ord blev det at kalde sig landbo eller bybo efterhånden til et uundgåeligt valg mellem to identiteter. I Danmark antog modsætningen mellem land og by i løbet af det 20. århundredes første halvdel ikke blot en universel og nærmest kosmologisk karakter – som kulturel kapital kom den også til at indgå i en til tider meget bitter kamp mellem land og by.

Den tidlige kamp indenfor det økonomiske samarbejde formede sig hovedsageligt som et opgør mellem andelsforeningerne og handelstandens og industriens sammenslutninger – på mange måder en afspejling af den gamle Venstre-Højre-konflikt. Fra og med slutningen af 1920'erne blev den politiske hovedfjende imidlertid Socialdemokratiet, ligesom det i stigende grad blev fagforeningsbevægelsen i byerne, andelsforeningerne og de øvrige landboorganisationer så sig selv i et modsætningsforhold til. Krisebevægelserne indenfor landbruget er symptomatiske for denne udvikling. Kort før 1900 baseredes således sammenslutningen, Danmarks Agrarforening på et oppositionsforhold til Højre, mens Landbrugernes Sammenslutning (L.S.) tredive år senere vendte sig mod Socialdemokratiet og fagbevægelsen. L.S., der blev stiftet i kriseåret 1930 og snart efter nåede op på omkring 135.000 medlemmer, nød i starten en vis sympati fra Venstres erhvervspolitikere, der var enige med L.S.-folkene i, at byerhvervenes økonomiske fremgang på bekostning af landbrugserhvervet bundede i et strukturelt problem i samfundsøkonomien. Denne i brede landbrugskredse nærmest chokerende opdagelse af, at der fandt en voldsom omfordeling sted i det danske samfund, og at – mente man – strømmen af samfundsgoder efterhånden syntes at blive dirigeret fra land til by,

underminerede landboernes traditionelle selvopfattelse som landets trofaste og loyale brødfødere. Som hovederhverv og vigtigste valutaindtjener havde man pligtskyldigst udfyldt sin store samfundsopgave, men fra omkring 1930 syntes denne indgroede pligtfølelse gradvist at blive erstattet af en følelse af, at man var i sin gode ret til at stille en række krav til statsmagten – på samme måde som fagbevægelsen altid havde forstået at gøre det.

Således kan det ikke overraske, når Thomas Madsen-Mygdal 10. januar 1931 i et brev til et af L.S.'s ledende medlemmer, Valdemar Thomsen, erklærede sig enig med denne i, »at hvis landbruget kendte sin styrke, så fandt det sig ikke vedblivende i den plads i samfundshusholdningen, som er blevet det tildelt«, og – lidt senere – at det »er ganske meningsløst, om det erhverv, der er næsten ene om at skaffe pengene, skal bede andre om hjælp«. ³⁹ At man her simpelthen var kommet i lommen på Socialdemokratiet og fagbevægelsen, lagde Madsen-Mygdal heller ikke skjul på: »[Vi vil] få at mærke, hvor letsindigt det er, at landbruget har ladet ledelsen af penge- og bankvæsen her i landet gå over i hænderne på andre erhverv. Og de socialdemokratiske fraser er så forfærdende, og har anrettet så megen demoralisation – også i landbokredse – at virkeligheden skal have tid til at føre sin barske tale, før der bliver plads for en ædruelig og i bedste forstand samfundstjenstlig opfattelse«. ⁴⁰

Også landbopolitikere og de ledende indenfor landboorganisationerne ville nu varetage landboernes interesser ved at formulere flere krav – men netop fra en organisation som L.S., der betragtede sig som en landbrugernes fagforening med det vedtægtsbestemte formål »at samle alle mindre og større jordbrugere i Danmark i en landsforening til varetagelse af hele landbrugets økonomiske interesser«, ⁴¹ blev disse

Ofte stod de grundtvigianske inspirerede ungdomsforeninger med base i forsamlingshusene i et modsætningsforhold til de indremissionske ungdomsforeninger, der holdt til i missionshuset. Dette modsætningsforhold i lokalsamfundet blev til tider materialiseret i bebyggelsen. På billedet ser man et sådant eksempel på forsamlingshus kontra missionshus: »Modstandshuset« og »Den omvendte kro«, der stadig ligger overfor hinanden i Kirkeby i Farup sogn, nordøst for Ribe (Gengivet fra Margaretha Balle-Petersen: Forsamlingshuset – velkendt eller ukendt? Mark og Montre, 1974, s. 28-43, s. 35).

krav efterhånden stillet på en mere og mere utålmodig og ultimativ måde – ja, og jo mindre, man følte, at politikerne og de gamle landboorganisationers ledere lyttede til disse krav, desto mere truende blev retorikken og desto mere militante de metoder, man benyttede.⁴² I brevet til Valdemar Thomsen havde Madsen-Mygdal endvidere skrevet, at det for det danske landbrug ikke kunne nytte at »råbe på statshjælp, som landmænd i andre lande nu gør«. Dette, tilføjer han, »ville forøvrigt også stemme dårligt med de store traditioner fra fortiden og den selvhjælpsvilje, der har gjort dansk landbrug til grundpillen for vor økonomi«. ⁴³ Et sådant klassisk-liberalistisk synspunkt kunne de radikalt planøkonomisk orienterede L.S.-ledere imidlertid ikke tilslutte sig – de var nemlig, som det hed i 1934, efterhånden blevet grundigt trætte af »Madsen-Mygdals Nedskæringspsykose«. ⁴⁴ De repræsenterede en »Mentalitetsforandring indenfor Landbostanden« og dannede i den forstand slutstenen af andelsbevægelsen i form af »Landbrugskartellet Danmark«, der skulle føre landbostandens »Klassekamp« overfor byernes arbejderstand. ⁴⁵ I klassestaten måtte man tage alle midler i brug og her ikke mindst dem, som fagforeningerne med held havde gjort brug af.

Derfor måtte L.S. da også i det store og hele hilse den statsstøtte velkommen, ⁴⁶ som den Socialdemokratiske regering lagde op til med sine første kriselove, der blev vedtaget i oktober 1931, mens Venstre-politikerne ikke mente, landbrugernes problemer kunne løses gennem en sådan – som P. P. Pinstrup udtrykte det – »Almissepolitik«. ⁴⁷ I en artikel i *Højskolebladet* i 1935 var det da også i overensstemmelse med denne tidsånd klare krav og politisk handling, der fra landboernes side blev efterlyst overfor den økonomiske tvang, fagforeningsmonopoler og prisaftaler havde påført dem:

»Der tales så meget om et godt forhold mellem land og by, mellem bønder og arbejdere. Så var det vel på tide, at man skred til handling og undte bønderne, som altid har arbejdet hårdt og længe for en ringe betaling (i forhold til andre), et pusterum og en lille smule blidere kår (...) [Det som] kræves er ikke almisse, men ligestilling. Ligestilling i landsøkonomien«. ⁴⁸

Forsamlingshusene og det moralske forfald

Gennem Besættelsestiden forsøgte man imidlertid fra flere sider at lægge låg på konflikten mellem by og land.

Ligesom landbrugserhvervet og byerhvervene også organisatorisk arbejdede sammen i de forskellige ministerielle udvalg, som det havde været tilfældet under Første Verdenskrig. Således blev i 1942 i *Højskolebladet* gengivet en tale, som forfatteren og kulturpersonligheden Jørgen Bukdahl havde holdt i forbindelse med De samvirkende Landboforeningers dyrskue, og hvori han beklagede modsætninger, der virkede forstyrrende ind på det nationale fællesskab. »Vi har mange«, fastslog han, »men den største er stadig den mellem Land og By og da navnlig mellem Provinsen og København«. Men »By og Land mødes«, profeterede han så, »og se, Danmark bliver ikke alene større i Sindene, men ogsaa stærkere i Viljen, ubrydeligere i Fællesskabet. Thi den bliver stærk, der overvinder Modsætninger«. ⁴⁹

Iøvrigt var samme Bukdahl i disse år stærkt interesseret i den hjemlige ungdomsbevægelse. I 1944 bidrog han således med en længere artikel til en bog, der blev udgivet i forbindelse med 80-års-jubilæet for det danske ungdomsarbejde, og hvori han med stor patos berettede om »Gennembruddets Ungdom« og »vort højt udviklede Ungdomsarbejde«. ⁵⁰ Denne hyldest dækkede dog over et stadig voksende problem, som ikke mindst ungdomsforeningerne på landet blev konfronteret med i form af »Ungdommens fordærlige Selskabsliv«, som var blevet påført udefra, fra storbyerne – udlandets såvel som de hjemlige. Hermed var landby modsætningen atter trådt frem, blot nu helt og aldeles indenfor det kulturelle samarbejde, idet det ikke var landboernes økonomi, der blev truet, men landbokulturen og landboidentiteten som sådan.

Allerede i 1935 havde Sigurd Kristensen i nostalgiske og højromantiske vendinger talt om den lille bondelandsby, »Storstadens absolutte Modsætning«, der ligger hen i »en stille

Drøm«; og om bondegården som »et naturligt og sundt Hjem« i kontrast til beboelseshusene i de store byer, hvor »Radioapparater hylér om Kap og søger gennem Gulve og Loft og Vægge at overdøve hinanden med vældige Jazzgengivelser fra hver sin fremmede Station«. ⁵¹

Fra omkring 1910 og fremefter var debatten om dansen indenfor D.d.U. med regelmæssige mellemrum blusset op. ⁵² Iøvrigt kan diskussionen om forsamlingshusenes brug spores helt tilbage til 1896, hvor nogle fristedes til »nærmest at ønske Husene af Vejen, idet de nærmest er blevne til Danselokaler, hvor Svir og vild Lystighed sidder til Højboards«, og i 1908 hed det sig, at et forsamlingshus efterhånden var blevet et tempel, der »hveranden Gang, det bruges, er Bedehus, hveranden Gang i egentligste Forstand en Røverkule«. I 1916 blev der skrevet i ungdomsforeningernes eget blad *Dansk Ungdom*, at »den moderne Dans, som den har udviklet sig i Byerne, er meget lidt tiltalende og saare let faar et Præg, der kan virke uheldig paa de unge Mænds Fantasi«. ⁵³

I løbet af 1930'erne og – især – 1940'erne blev kritikken fra ikke mindst indremissionske kredse dog mere og mere massiv, indtil den kulminerede i forbindelse med oprettelsen af den i 1934 af pastor Johannes Fog stiftede landsforening til »Forsamlingshusenes rette Brug« – en pendant til foreningen til »Fremme af Søndagens rette Brug«. I den forbindelse blev der endog talt om forsamlingshusspørgsmålet som et »Spørgsmål om Bondestandens Fremtid«. ⁵⁴ I 1949 blev der talt om en hos verdens ungdom generel »mentalitetsændring«, som verdenskrigen havde bevirket, og som havde ført til en »afsporet Ungdom«. ⁵⁵ Iøvrigt havde den hidsige og omfattende debat, der havde været ført gennem årene, ført til oprettelsen af en ungdomskommission, der i det følgende år

afgav betænkning, hvorefter diskussionen kunne fortsætte med fornyet kraft. Men der kunne dog på dette tidspunkt ikke herske alvorlig tvivl om, at land definitivt havde tabt til by, økonomisk og siden også kulturelt. Man måtte endelig give efter for dansen, for urbaniseringen. Som Niels Kayser Nielsen konkluderer: »I tilfældet ungdomsforeningerne var landbo-kulturen i mellemkrigstiden oppe mod en for stærk modstander – bykulturen – og man havde selv for lidt at stå imod med«. ⁵⁶ I 1950 stod følgende da også at læse i *Højskolebladet*: »Når man lever tæt med i en landsbys liv, kan man undertiden gribes af bekymring for, at dette »kulturelle liv« ikke mere eksisterer. Stationsbyen har erobret landsbyen«. ⁵⁷ Ungdomsforeningernes tid var ved at være ovre. En vigtig æra indenfor det kulturelle liv på landet var forbi.

Noter

1. Se f.eks. Edvard Eller m.fl. (red.): De danske Ungdomsforeninger i femogtyve Aar, 1928; Jørgen Bukdahl og Jens Marinus Jensen (red.): Fri Ungdom. Dansk folkeligt Ungdomsarbejde, 1944; Niels Kayser Nielsen: Sangleg eller kinddans? Træk af debatten om dans i ungdomsforeningerne i mellemkrigstiden, *Magasin fra det Kongelige Bibliotek* 12 (1), 1997, s. 48-59.
2. Se også Niels Kayser Nielsen: Sangleg eller kinddans?, s. 58.
3. Iøvrigt knyttede diskussionen om hjem overfor stat og friskole overfor statsskole sig tæt til den italienske læge og pædagog Marie Montessoris idéer om, at barnet skal udvikle sig i frihed, uden at være genstand for samfundets straf og tvang.
4. For en gennemgang heraf, se G.L.H. Svendsen: Historien anskuet som et kapitalmarked. Selvorganiseringen i de danske landdistrikter 1800-1900, *Fortid og Nutid* bd. 1, 2001, s. 23-51.
5. James S. Coleman: A Rational Choice Perspective on Economic Sociology, N. J. Smelser & R. Swedberg (eds.): *The Handbook of Economic Sociology*, 1994, s. 176.
6. Sst.
7. Sst.
8. Robert D. Putnam: The Prosperous Community. Social Capital and Public Life. *The American Prospect* nr. 13, Spring 1993, s. 35-42, s. 37. For en gennemgang på dansk af begrebet social kapital, se Gert Tinggaard Svendsen: Socialkapital – en ny produktionsfaktor?, *Økonomi & Politik* 72 (1), 1999, s. 35-40; G.L.H. Svendsen: Hvad er social kapital? *Dansk Sociologi* 2001:1, s. 49-61.
9. James S. Coleman: Social Capital in the Creation of Human Capital, *American Journal of Sociology* 94, 1988, s. 95-120, s. 396.
10. Sst., s. 383ff.
11. Se *Højskolebladet* 1901, s. 679ff. og 1903, s. 815ff.
12. Se f.eks. Jens Arendt: Gunner Engberg og den københavnske ungdomsbevægelse, 1997, <http://www.folkekirken.dk/Arkiv/Kbh/aar-bog97/8.htm> 1997.
13. Sst., s. 1.
14. Morten Larsen i *Højskolebladet* 1911, s. 931.
15. Bendix Madsen i *Højskolebladet* 1914, s. 130-131.
16. Ludvig Fuglsang i *Højskolebladet* 1911, s. 1534.
17. Jens Marinus Jensen: De danske Ungdomsforeninger, J. Bukdahl & J. M. Jensen (red.): *Fri Ungdom*. Dansk folkeligt Ungdomsarbejde, 1944, s. 80-122, s. 81.
18. Olaf Nielsen: Ungdomsarbejdets Begyndelse, Edvard Eller m.fl. (red.): De danske Ungdomsforeninger i femogtyve Aar, 1928, s. 9-13, s. 9.
19. Jens Marinus Jensen: De danske Ungdomsforeninger, s. 84. Se også Olaf Nielsen: Ungdomsarbejdets Begyndelse, s. 10.
20. Sst., s. 84.
21. Sst. Se også Olaf Nielsen: Ungdomsarbejdets Begyndelse, s. 11.
22. Om centraliseringen indenfor andelsbevægelsen, se G.L.H. Svendsen: Fra selvorganisering til statsregulering. Smørmærkeforeningens samarbejde med staten 1900-1912, *Bol og By*, 2000:2, s. 73-95; G.L.H. Svendsen: Centralisering eller lokalisering? Om skvadronøren Knud Thøgersen fra Kringelkøbing og andre kættere indenfor andelsbevægelsen 1900-1914, *Tidsskrift for landøkonomi* 187 (3), 2000, s. 241-246.
23. *Højskolebladet* 1905, s. 935.
24. Edvard Eller: Træk af Historien 1903-1928, Edv. Eller m.fl. (red.): De danske Ungdomsforeninger i femogtyve Aar, 1928, s. 14-35, s. 22.
25. Morten Larsen i *Højskolebladet* 1911, s. 932.
26. *Højskolebladet* 1912, s. 1106.
27. Et enkelt eksempel på Jørgensens mere elitært-ekskluderende holdning overfor andelsbevægelsen finder vi i *Andelsbladet* 1917, hvor han bl.a. skriver, at »kun de, som er besjælede af Andelsbevægelsens Idéer og arbej-

- der for at fremme ogsaa dens ideelle Opgaver, tør man kalde Andelsmænd eller Samvirkere, hvorimod en saadan Betegnelse ikke passer for de desværre sikkert ikke faa Andelshavere der har indmeldt sig i Foreningerne alene fordi de formener, at deres personlige Interesser herved fremmes bedst« (Severin Jørgensen i *Andelsbladet* 1917, s. 173). Se også G.L.H. Svendsen: Centralisering eller lokalisering? som anført i note 22, s. 242.
28. Klíxbúll i *Højskolebladet* 1905, s. 730.
 29. Sst., s. 732 og s. 937.
 30. Sst. s. 937. En nærmere gennemgang af Knud Thøgersens kritik af Severin Jørgensen i *Andelsbladet* findes i G.L.H. Svendsen: Centralisering eller lokalisering? som anført i note 22, s. 242-243.
 31. Mads Ring i *Højskolebladet* 1905, s. 909-910.
 32. Se f.eks. Edvard Eller: Træk af Historien 1903-1928, s. 15.
 33. Et godt eksempel er de »mange og hvasse Angreb paa »25 Øren« – dvs. foreningsmedlemmernes årskontingent til sammenslutningen – der førte til, at en del foreninger enten selv udmeldte sig eller blev ekskluderet pga. manglende betaling (Edvard Eller: Træk af Historien 1903-1928, s. 18-19). Herudover berettes, at det specielt var et »typisk træk i de de vestjyske foreninger, at de vendte sig mod sådanne [fælles]-lopgaver ligesom de protesterede mod en stærkere landsorganisation. Det betød også at de var imod kontingentforhøjelser i DDU; i mange år var landskontingentet 5 øre pr. medlem, i 1918 forhøjedes det til 10 øre og i 1924 til 25 øre pr. medlem. hver gang var der protester, ikke mod beløbet i den forstand, men mod de aktiviteter DDU ville bruge det forøgede kontingent til« (Verner Bruhn: Plint og talerstol. Træk af gymnastik- og ungdomsforeningernes historie i Ribe amt. Ribe Amts Gymnastik- og Ungdomsforeninger, 1979, s. 52. Endnu et eksempel er, da Mads Ring og forretningsudvalget i 1909 ville påbyde alle foreninger at holde D.d.U.'s tidsskrift, *Dansk Ungdom*, hvilket de dog ikke havde held til (Edvard Eller: Træk af Historien 1903-1928, s. 20).
 34. Edvard Eller: Træk af Historien 1903-1928, s. 17.
 35. Jens Marinus Jensen: De danske Ungdomsforeninger, s. 106. Iøvrigt blev der givet udtryk for akkurat samme synspunkt ved 25 års jubilæet i 1928 (se Edvard Eller: Træk af Historien 1903-1928, s. 31). Se også Verner Bruhn: Plint og talerstol, s. 50ff.
 36. Oversat fra Pierre Bourdieu: *The Forms of Capital*, Richardson (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 1986, s. 241-258, s. 250.
 37. Sst., s. 251.
 38. Thomas Larsen: En Gennembrudstid. Fra det nittende Aarhundredes sidste Halvdel. Tidsbilleder fra Vendsyssel, 1917, s. 138.
 39. Thomas Madsen-Mygdal citeret i K. Birch (red.): *Glimt af landbrugets nyere historie 1930-82*, 1987, s. 9-10.
 40. Madsen-Mygdal citeret sst., s. 10.
 41. Love for LS, vedtaget den 13. maj 1932, Per Brogaard: *Landbrugernes sammenslutning. Speciale udgivet af Studenterrådet, Aarhus Universitet*, 1965, s. 208.
 42. Sst., s. 89 og s.199-200.
 43. Madsen-Mygdal citeret i Birch *Glimt af landbrugets nyere historie 1930-82*, s. 10.
 44. A. Hartel: L.S. En kort Fremstilling af Bevægelsen: »Landbrugernes Sammenslutning«, dens Organisation og Fremtidsplaner, 1934, s. 16.
 45. Sst., s. 22 og s. 21.
 46. Anders Vigen: *Rigsdagen og erhvervsorganisationerne; Den danske rigsdag 1849-1949*, bd. III, 1950, s. 390-526, s. 493.
 47. Erik Helmer Pedersen: *Landbrugskrisen, L.S. og Christiansborgpolitikken 1930*, Bol og By, 1994:2, s. 26.
 48. Søren Alkær sig i *Højskolebladet* 1934, s. 213 og s. 214.
 49. Jørgen Bukdahl i *Højskolebladet* 1942, s. 430. Se også Ivar Munk i *Højskolebladet* 1943, s. 85.
 50. Jørgen Bukdahl: *Morgengryets Mænd, Jørgen Bukdahl & Jens Marinus Jensen (red.) Fri Ungdom. Dansk folkeligt Ungdomsarbejde*, 1944, s. 7-36, s. 33 og s. 32.
 51. Sigurd Kristensen i *Højskolebladet* 1935, s. 96 og s. 130.
 52. *Højskolebladet* 1911, s. 68ff. Se også Niels Kayser Nielsen: *Sangleg eller kinddans?* s. 50.
 53. Se Niels Kayser Nielsen: *Sangleg eller kinddans?* s. 51.
 54. *Højskolebladet* 1938, s. 316
 55. A. H. Riiskjær i *Højskolebladet* 1949, s. 98.
 56. Niels Kayser Nielsen: *Sangleg eller kinddans?* s. 57.
 57. Peter Riemann i *Højskolebladet* 1950, s. 486.